

VENGIMO IŠLAIKYTI VAIKĄ BAUDŽIAMOJO TEISINIO VERTINIMO PROBLEMOS

Kristina Grinevičiūtė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5271 4584

El. paštas: kristina.grineviciute@registrucentras.lt

Pateikta 2013 m. gegužės 22 d., parengta spausdinti 2014 m. rugsėjo 24 d.

doi:10.13165/SMS-14-6-2-11

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso 164 straipsnyje. Apžvelgiamas šio nusikaltimo atsiradimas baudžiamajame įstatyme, analizuojami argumentai dėl tokios veikos kriminalizavimo pagrįstumo ir būtinumo. Autorė pateikia nuomonę, jog baudžiamoji atsakomybė už tokią veiką neprarado savo socialinės svarbos ir kriminalizavimas yra pagrįstas. Straipsnyje iškeliami vengimo išlaikyti vaiką normos trūkumai, analizuojamas teisinis atsakomybės už šį nusikaltimą reglamentavimas užsienio valstybių įstatymuose, pateikiami kriterijai, padėsiantys aiškiau nustatyti bei motyvuoti baudžiamosios atsakomybės taikymą už vaiko išlaikymo pareigos nevykdymą. Teorinė analizė grindžiama teismų praktika. Atlikus teorinę ir teismų praktikos analizę, daroma išvada, kad norint pritaikyti BK 164 straipsnį turėtų būti nustatomi papildomi kriterijai, sustiprinantys argumentus taikant baudžiamąją atsakomybę – kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo, žalos, kaltininko darbingumo, turinės padėties ir kt. Straipsnyje pasiūlyti kylančių nusikaltimo kvalifikavimo problemų sprendimo variantai.

Reikšminiai žodžiai: vengimas, vaiko išlaikymas, vaikas, baudžiamoji atsakomybė, kriminalizavimas.

Įvadas

Lietuvos teisė numato baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti vaiką. Vengimas išlaikyti vaiką (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 164 straipsnis) laikomas nesunkiu nusikaltimu, už kurį numatyta griežčiausia bausmė yra laisvės atėmimas iki dvejų metų. Ši norma tiesiogiai *kriminalizuoja civilinį* teisinį pažeidimą, t. y. toks nusikaltimas leidžia bausti už skolas (išsiskolinimą už vaiko išlaikymą, atsiradusį pagal teismo sprendimą). Teismo sprendimo išlaikyti vaiką nevykdymas praktikoje kelia daug klausimų, nes neaišku, nuo kurio momento asmuo jau turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, o kada dar pakanka taikyti kitas poveikio priemones. Neaišku, kokie kriterijai lemia šios veikos pripažinimą nusikaltimu. Pažymėtina, kad baudžiamoji atsakomybė už šį nusikaltimą taikoma dažnai, todėl šis faktas patvirtina šių klausimų aktualumą ir reikšmingumą. Palyginti su 2010 m., padaugėjo vaikų, nukentėjusių nuo vengimo išlaikyti vaikus (nuo 282 iki 405 (2012 m.), 397 (2013 m.)).¹ Lietuvoje pabrėžiama, kad tai opi socialinė problema ir kad veiksmingiausias kovos būdas yra baudžiamosios teisinės priemonės.² Šio straipsnio autorės nuomone, kriminalinė bausmė nėra vaistas nuo kamuojančios socialinės problemos, todėl baudžiamosios atsakomybės už vengimą išlaikyti vaiką kriterijų nustatymas yra itin svarbus ir turi apsaugoti teisinių santykių dalyvius nuo nepagrįsto jų veikų kriminalizavimo.

Straipsnyje analizuojama vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimo baudžiamojo teisinio vertinimo problema. Straipsnio tikslas – taikant sisteminį, loginį, teismų praktikos analizės ir kitus tyrimo metodus nustatyti baudžiamosios atsakomybės už vengimą išlaikyti vaiką pagal teismo sprendimą kriterijus.

Reikia pripažinti, kad išsamaus teorinio vengimo išlaikyti vaiką vertinimo Lietuvos teisės doktrinoje nėra. Kaip išimtį galima paminėti L. Žalnieriuo ir T. Gir-

1 Statistiniai duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose 2013 m. užregistruotus nukentėjusius vaikus (iki 18 metų) pagal atskiras nusikalstamas veikas: BK 160-164 straipsniai. *Informatikos ir ryšių departamentas* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2014-03-07]. < [http://www.ird.lt/infusions/report_manager/reports/txt_file.php?fv=data/1_201312_lt/f-50n-iti-201312.data.txt&ff=%3C!--\[50N-ITI\]13|--%3E&tt=Duomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20C4%AFstaiigose%20u%C5%BEregistruotus%20nukent%C4%97jusius%20vaikus%20%28iki%2018met%C5%B3%29%20%3C%2Fstrong%3E%28remiantis%20i%C5%A1ankstiniais%20duomenimis%29%20%3Cstrong%3E%28Forma_50N-IT%C4%AE%29](http://www.ird.lt/infusions/report_manager/reports/txt_file.php?fv=data/1_201312_lt/f-50n-iti-201312.data.txt&ff=%3C!--[50N-ITI]13|--%3E&tt=Duomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20C4%AFstaiigose%20u%C5%BEregistruotus%20nukent%C4%97jusius%20vaikus%20%28iki%2018met%C5%B3%29%20%3C%2Fstrong%3E%28remiantis%20i%C5%A1ankstiniais%20duomenimis%29%20%3Cstrong%3E%28Forma_50N-IT%C4%AE%29) >.

2 Vaikų išlaikymo fondo įstatymo *ex-post* poveikio vertinimas. *Lietuvos Respublikos Vyriausybė* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2013-06-26]. < <http://www.lrv.lt/vylos/VORTprojektas/Dokumentai/8-VIF%20Vertinimas%20final.pdf> >.

denio straipsnį³, kuriame iš dalies analizuojami probleminiai kvalifikavimo aspektai bei glaustai šio nusikaltimo požymiai, paaiškinti Baudžiamojo kodekso komentare⁴.

Vengimo išlaikyti vaiką kriminalizavimo probleminiai aspektai ir galimi problemos sprendimo būdai

Pareigos išlaikyti vaiką penalizacija įvyko tik XIX a. pabaigoje, kai pasikeitė ir susilpnėjo dominuojantis vyro statusas šeimoje. Keičiantis visuomenėje egzistuojančioms vertybėms, keičiasi ir valstybės reakcija į tam tikrų vertybių apsaugą baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis. Vengimo išlaikyti vaiką normos istorinės ištakos sietinos su valstybės pastangomis užtikrinti normalų vaiko vystymąsi. Vaiko teisė į materialinį aprūpinimą yra viena pagrindinių vaiko teisių, be kurios tinkamo įgyvendinimo neįmanoma normali vaiko raida. Nė viena pasaulio valstybė pati negali užtikrinti visiško visų vaikų materialinio aprūpinimo, todėl šeimos nariai išlieka pagrindiniu vaikų materialinio aprūpinimo šaltiniu.

BK 164 straipsnyje įtvirtintas nusikaltimas yra skirtas kovai su vengimu išlaikyti vaiką. Šio nusikaltimo turinį sudaro teismo sprendimo išlaikyti vaiką nevykdymas. Iš pirmo žvilgsnio toks baudžiamojo draudimo suformulavimas iš tikrųjų atrodo kaip labai paprasta ir efektyvi teisinė priemonė, nesukelianti didelių jos inkriminavimo problemų. Nepervedus lėšų vaikui išlaikyti pagal teismo sprendimą vieną mėnesį, formaliai jau galima taikyti baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti vaiką. Galima prognozuoti, kad taip greitai pritaikius šią normą visuomenė taptų kriminalinė. Pažymėtina, kad baudžiamajame įstatyme nenustatyta jokių požymių, kaip nors pabrėžiančių baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrįstumą. Toks požiūris, manytina, nedera su paskutinės priemonės (lot. *ultima ratio*) principu baudžiamojoje teisėje ir kelia pagrįstų abejonių dėl tokios veikos kriminalizavimo.

Autorės nuomone, galimi du alternatyvūs vengimo išlaikyti vaiką normos nekonkretumo išvengim būdai. Pirma galimybė apskritai atsisakyti vengimo išlaikyti vaiką normos BK, kas reikštų veikos dekriminalizavimą. Tokiam žingsniui galima surasti nemažai argumentų. Ši norma tiesiogiai *kriminalizuoja civilinį* teisinį pažeidimą, t. y. toks nusikaltimas leidžia bausti už skolas. Paprastai, jei skolininkas prievolės nevykdo ar ją vykdo netinkamai, jam taikoma civilinė atsakomybė. Veiką dekriminalizuoti galima dėl to, kad šią socialinę problemą galima spręsti kitais būdais, t. y. taikant alternatyvias – civilinio poveikio, priemones. Be to, už šį nusikaltimą sunku numatyti tinkamas bausmių rūšis. Teisinėje literatūroje pateikiama ir daugiau argumentų. Pavyzdžiui, teigiama, jog tokios veikos kriminalizavimas įgalina greitai „gaminėti“ nusikaltelius⁵. Baudžiamoji teisinė represija už šį nusikaltimą mažai veiksming-

3 Žr., pvz., Žalnieriuonas, L.; Girdenis, T. Vengimo išlaikyti vaiką probleminiai kvalifikavimo aspektai ir alternatyvūs normai instrumentai. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2): 703–719.

4 Žr., pvz., Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis* (99–212 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, p. 225–227.

5 Žr., pvz., Kolakowska-Przelomec, H. *Przestępstwa niealimentacji – studium kryminologiczne*. Wrocław: zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989, p. 153.

ga, dažniau tik paaštrina konfliktą šeimoje ir sudaro sąlygas toliau vengti pareigos⁶. Kova su vengimu išlaikyti vaiką baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis neefektyvi, o kitos teisinės priemonės neišnaudojamos, kadangi taikoma kriminalinė bausmė. Sankcijoje numatytos bausmių rūšys negali užtikrinti pozityvių kriminalizacijos padarinių⁷. Neracionalu bausti už vengimą išlaikyti vaiką laisvės atėmimo bausme, atsižvelgiant į didelius bausmės įgyvendinimo kaštus. Atitinkamai laisvės atėmimo bausmės paskyrimas sumažina galimybę kaltininkui vykdyti pareigą išlaikyti vaiką ir tik didina įsiskolinimą. Laisvės atėmimo bausmės paskyrimas reiškia, kad asmuo nedirbs ir neturės galimybės uždirbti pinigų, o teistumas sumažina galimybę įsidarbinti vėliau. Asmens izoliavimas nuo visuomenės susilpnina ryšį su vaikais ir šeimos nariais. Taip pat padidina tikimybę, jog asmuo nusikals pakartotinai⁸.

Vengimas išlaikyti vaiką yra prievolės nevykdymas, todėl šios veikos kriminalizavimas gali atrodyti kaip baudžiamosios teisės žengimas į civilistiką. Tačiau baudžiamos atsakomybės už vengimą išlaikyti vaiką šalininkai teigia, kad toks procesas yra natūralus, nes netinkamas teisių ir pareigų įgyvendinimas gali būti toks pat pavojingas, kaip elementari vagystė, o tokio elgesio padarytą žalą gali būti labai sunku kompensuoti vien tik civilinėmis teisinėmis priemonėmis. Be to, nebelikus vengimo išlaikyti vaiką normos liktų spraga, kurios negalima būtų vertinti pasitelkiant kitas BK normas (išskyrus, BK 245 straipsnį (teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymas), kurį taip pat siūloma dekriminalizuoti⁹). Atsisakius baudžiamosios atsakomybės pablogėtų nukentėjusiųjų vaikų padėtis, nes kitos poveikio priemonės ne visada yra veiksmingos.

Autorės nuomone, esminė problema yra ne vengimo išlaikyti vaiką penalizacija, o baudžiamosios atsakomybės taikymo ribų nustatymas. Būtina sukonkretinti vengimo išlaikyti nusikaltimo požymius, pateikiant aiškesnius baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijus. Pavyzdžiui, suformuluoti padarinius, kurie informatyviai rodytų vengimo išlaikyti vaiką nusikalstamą pobūdį ir atribotų šią veiką nuo civilinės teisės pažeidimo, arba sukonkretinti (kartu ir susiaurinti) vengimo išlaikyti vaiką sudėtį pavojingo veikimo laikotarpiu, t. y. šie požymiai galėtų tapti būtiniais pagrindinės sudėties požymiais ar kt. Šių kriterijų tinkamumas toliau aptariamas plačiau.

6 Žr., pvz., Siwik, Z. *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*. Wrocław: Państwowe Wydawn. Nauk., 1974, p. 40.

7 Žr., pvz., Ermolaev, A. V. *Ugolovnaja otvestvennost za prestuplenija protiv semi: problemy zakonodatelnoj reglamentacii i pravoprimerenija i puti ik razreshenija*. Avtoreferat dissertacii. [Criminal responsibility for crimes against the family: the problems of legislative regulation and enforcement, and ways of solving them]. Krasnodar, 2009.

8 Žr., pvz., Solomon-Fears, C.; Smith, A. M.; Berry, C. Child Support Enforcement: Incarceration As the Last Resort Penalty For Nonpayment of Support. *The Green Book* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-24]. <http://greenbook.waysandmeans.house.gov/sites/greenbook.waysandmeans.house.gov/files/2012/documents/R42389_gb.pdf>.

9 Žr., pvz., Pranka, D. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 126.

1. Vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimo atribojimo kriterijai užsienio valstybių teisėje

Vengimo išlaikyti vaiką norma Lietuvoje vystėsi sovietinėje teisėje. Kriterijus, skiriantis nusikalstamą vengimą išlaikyti vaiką nuo nenusikalstamo, buvo piktybiškumo požymis. Vengimo piktybiškumą kiekvienu konkrečiu atveju nustatydavo ir įvertindavo teismas. Piktybiškumas buvo nustatomas pagal veikos trukmę (ji turi tęstis ilgesnį laiką), veikos sistemingumą ir pakartotinumą, pagal kaltininko elgesį ir jo psichinį santykį su veika (numatytas neigiamas psichinis santykis su pareiga (teismo sprendimo atviras ignoravimas, atsisakymas jį vykdyti), pagal objektyvią galimybę įvykdyti pareigą ir t. t.¹⁰

Dabar galiojančiame BK atsakyta itin daug diskusijų kėlusio vertinamojo požymio „piktybinio“ vengimo mokėti lėšas vaikams išlaikyti, tačiau jokių papildomų požymių įstatymų leidėjas neįtvirtino. Autorė drįsta teigti, kad vengimo požymis nesukuria kriminalizavimui būtino informatyvumo ir neatsako į klausimą, koks elgesys yra uždraustas ir už jį baudžiama. Norma sukonstruota labai abstrakčiai, nes vengimo požymis nėra didesnio veikos pavojingumo kriterijus.

Užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje bandymai atriboti vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimą ir civilinės teisės pažeidimą labai įvairūs. Baudžiamieji įstatymai nustato gana skirtingus kriterijus, kurie, jų manymu, turėtų padėti išspręsti nagrinėjamą atribojimo problemą. Pavyzdžiui, Rusijos BK¹¹ ir jos teisinės tradicijos paveiktose šalyse (Ukrainos BK¹², Latvijos BK¹³, Estijos BK¹⁴ ir kt.) vengimo išlaikyti vaiką normose išliko įtvirtintas piktybiškumo požymis. Ukrainos įstatymų leidėjas pačiame BK pateikia šio požymio išaiškinimą. Piktybišku vengimu išlaikyti vaiką laikomi bet kokie kaltininko veiksmai, nukreipti į teismo sprendimo nevykdymą (pajamų slėpimas, gyvenamosios vietos ar darbo pakeitimas, be valstybės išieškotojo pritarimo ar kt.), kai įsiskolinimas yra ne mažiau kaip už šešis mėnesius. Kaip minėta, piktybiškumo požymis aiškinamas per veikos sistemingumą, trukimą ilgą laiką ir pakartotinumą, kaltininko psichinį santykį su veika. Literatūroje nurodomi ir kiti piktybiškumo nustatymo kriterijai, pavyzdžiui, tai gali būti valstybės įgaliotos institucijos priminimas apie pareigą, dalinio mokėjimo periodiškumas, įsiskolinimo dydis¹⁵ ir /ar kt.

10 Žr., pvz., *Tarybinė baudžiamoji teisė*. Ypatingoji dalis. Vilnius: Mintis, 1974, p. 119.

11 Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii. [Criminal Code of the Russian Federation] [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04] <<http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/16287/preview>>.

12 Ugolovnyj kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraina] [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <http://kodeksy.com.ua/ka/ugolovnyj_kodeks_ukraini/statja-164.htm>.

13 Criminal Code of the Republic of Latvia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

14 Criminal Code of the Republic of Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

15 Žr., pvz., Bernikov, P. V. *Ugolovnaja otvetstvennost za neuplatu alimentov kak zashhita prav che-*

Vakarų Europos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, pavyzdžiui, pagal Lenkijos¹⁶, Vokietijos¹⁷, Austrijos¹⁸ ir kt., nusikalstamą veikos pobūdį rodo dispozicijoje suformuluoti padariniai: negalėjimas patenkinti būtinų gyvenimo poreikių (Lenkijos BK 209 str. 1 d.); grėsmė gyvenimiškiems poreikiams (Vokietijos BK 170 str., Austrijos BK 198 str. 1 d.). Išlaikymo pareiga privalo būti vykdoma siekiant užtikrinti, jog asmuo gaudamas išlaikymą galės patenkinti būtiniausius gyvenimo poreikius. Gyvenimiški poreikiai suprantami plačiaja prasme, tai ne tik minimalių (fiziologinių) poreikių patenkinimas, bet ir sudarymas materialinių sąlygų fiziškai ir socialiai vystytis, įgyti išsilavinimą ir t. t.¹⁹ Grėsmė gyvenimiškiems poreikiams nustatoma, jei kiti asmenys turi prisiimti kaltininko pareigas. Taip pat tais atvejais, kai asmuo, turintis teisę gauti išlaikymą, turi dėti pernelyg dideles pastangas, siekdamas įgyvendinti savo gyvenimo poreikius. Tačiau grėsmė gyvenimiškiems poreikiams nebus nustatoma, jei kaltininkas pagal savo galimybes gali teikti išlaikymą nežymiomis sumomis²⁰. Grėsmė nustatoma ir tais atvejais, kai nukentėjusiojo gyvenimas gali pablogėti, pavyzdžiui, reikia priverstinai išsikelti iš buto, atsisakyti išsilavinimo ir t. t.²¹

Belgijos BK²² 425-427 straipsniai ši nusikaltimą sieja su grėsme vaiko sveikatai. Atitinkamų padarinių sukėlimas (pvz., susargdinimas nepagydoma liga, kurio nors organo funkcijų netekimas ir kt.) yra veiką kvalifikuojantys požymiai. Žala psichinei ar fizinei sveikatai arba mirtis, kaip kvalifikuojantis šios veikos požymis, yra numatyti ir Austrijos BK²³.

loveka [Criminal liability for failure to pay child support as protection of human rights]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1193708>>; Kanteeva, E. V. Aktualnye problemy pravoprimenitelnoj praktiki pri vyjavlenii i proizvodstve doznaniya po prestuplenijam, predusmotrennym st. 157 Ugolovnojo kodeksa Rossijskoj Federacii (na primere Respubliki Mordovija). *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. [Bulletin of the Chelyabinsk State University]. 2013, 5 (296): 78–83.

- 16 Criminal Code of the Republic Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20]. <<http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/16287/preview>>.
- 17 Criminal Code of the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20] <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#StGBengl_000P171>.
- 18 Österreich Strafgesetzbuch [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20]. <[http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_\(StGB\).html](http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_(StGB).html)>.
- 19 Żr., pvz., *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221. Pod redakcją A. Wąska, R. Zawłockiego. Wydawnictwo C. H. Beck, 2010, p. 1248–1251.
- 20 Żr., pvz., Zimmermann, H. *Strafanzeige wegen Unterhaltspflichtverletzung (§ 170 Strafgesetzbuch – StGB) als Mittel der Durchsetzung von Unterhaltsansprüchen?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-24]. <http://www.zimmermann-strecker.de/themen/pdf/2008_12_Unterhaltspflichtverletzung.pdf>.
- 21 Żr., pvz., Bertel, Ch.; Schwaighofer, K. *Österreichisches Strafrecht Besonderer Teil II (§§ 169 bis 321 StGB)*. Wien, NewYork: Springer, 2010, p. 55.
- 22 Ugolovnyj kodeks Belgii. [Criminal Code of Belgium]. Sankt-Peterburg: juridicheskij centr press, 2004.
- 23 Österreich Strafgesetzbuch [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20]. <[http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_\(StGB\).html](http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_(StGB).html)>.

Lenkijos BK 209 straipsnio dispozicijoje, be padarinių, dar įtvirtintas ir atkaklumo (lenk. *uporczywosc*) požymis. Šis požymis doktrinoje aiškinamas dvejopai. Pagal objektyviają doktriną yra akcentuojamas veikos pakartotinumumas, veikos trukimas ilgą laiką, nepaisant raginimų, priminimų ir t. t. Vyraujantis požiūris yra objektyvusis-subjektyvusis, pagal kurį šis požymis apima tiek kaltininko elgesį (veikos kartotinumą, ilgumą, nenutrūkimą), tiek jo psichines nuostatas (užsispyrimą, piktą valią)²⁴. Austrijos BK 198 straipsnio dispozicijoje papildomai įtvirtintas šturkštaus pareigos pažeidimo požymis. Nusikaltimu laikoma veika, kai susiduriama su visiškai nepriimtiniu elgesiu. Šis požymis aiškiai parodo disproporciją tarp reikalaujamos išlaikymo pareigos ir galimybės ją vykdyti, taip pat jis aiškinamas per veikos trukmę²⁵.

Vengimas išlaikyti vaiką, kaip trunkamasis nusikaltimas, suponuoja, kad jis trunka tam tikrą laiką, yra sistemingas. Kai kurios užsienio valstybės tiesiogiai įtvirtina tokias nuostatas ir eliminuoja menamus požymius. Pavyzdžiui, Prancūzijos BK 227-3 straipsnis²⁶ numato atsakomybę už alimentinių pareigų nevykdymą daugiau kaip du mėnesius. Baltarusijos BK²⁷ 174 straipsnyje veikos baudžiamumas siejamas su nemokėjimu tris mėnesius per metus, Slovakijos BK²⁸ 207 straipsnyje numatyta atsakomybė už pareigos išlaikyti vaiką nevykdymą mažiausiai tris mėnesius per dvejus metus. Maltos BK²⁹ 338 (z) straipsnyje įtvirtintas veikos baudžiamumas praėjus šešioms mėnesiams. Įvairių šalių baudžiamosios teisės doktrinoje šiuo klausimu taip pat pateikiami skirtingi požiūriai: kaltininkas traukiamas atsakomybėn, jeigu neteikia išlaikymo daugiau kaip šešis mėnesius arba atitinkamai ilgesnį laikotarpį teikia tik iš dalies³⁰; pareigos nevykdymas bent tris mėnesius arba mokėjimas nereguliariai arba mažiau, nei nurodyta teismo sprendime, jau sudaro objektyviusius nusikaltimo požymius; pareigos išlaikyti vaiką nevykdymas du mėnesius neužtraukia baudžiamosios atsakomybės³¹; tris mėnesius per metus nemoka alimentų arba moka tik jų dalį³²; piktybišku vengimu išlaikyti vaiką laikomi periodai nuo keturių mėnesių, jei buvo

24 Žr., pvz., *supra* note 19, p. 1247–1248.

25 Žr., pvz., Bertel, Ch.; Schwaighofer, K., *supra* note 21, p. 53–55.

26 Criminal Code of the French Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

27 Uголовnyj kodeks Respubliki Belarus [Criminal Code of the Republic of Belarus]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=10048>>.

28 Criminal Code of the Slovak Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

29 Criminal Code of the Republic of Malta [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

30 Žr., pvz., Bertel, Ch.; Schwaighofer, K., *supra* note 21, p. 53–55.

31 Žr., pvz., *supra* note 19, p. 1247–1248.

32 Žr., pvz., Pudovochkin, Ju. E. *Otvetstvennost za prestuplenija protiv nesovershennoletnik po Rossijskomu ugovnomu pravu*. [Responsibility for crimes against minors under Russian criminal law]. Санкт-Петербург, 2002, p. 204; Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989, p. 222.

du rašytiniai perspėjimai apie baudžiamąją atsakomybę už veiką³³ ir kt. Iš autorės išanalizuotos Lietuvos teismų praktikos matyti, kad šis, vyraujantis požymis didelių nesklaidumą nekelia, nes dažniausiai asmenys traukiami baudžiamajon atsakomybėn už teismo sprendimo nevykdymą tikrai ilgą laikotarpį. Nustatyta, kad minimaliausia veikos trukmė, už kurią taikyta baudžiamoji atsakomybė, yra šeši mėnesiai³⁴, nors teismų sprendimuose galima aptikti ir kitokias išsakytas pozicijas, pavyzdžiui, *ilgu laiku laikytini atvejai, kai kaltininkas tris mėnesius iš eilės arba tris mėnesius per metus vengia mokėti alimentus arba moka tik dalį jų*³⁵.

Kalbant apie užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus, pasakytina, kad vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimą nuo civilinės teisės delikto atriboja kaltės forma ir / arba padariniai, tam tikrais atvejais papildomai numatoma veikos trukmė arba veikos padarymo būdas. Iš esmės šie kriterijai susipina tarpusavyje. Pavyzdžiui, pati veikos trukmė, kaip kriterijus, nėra socialiai žalingas. Tačiau jeigu veikos trukmė pasirenkama kaip nusikaltimo padarymo būdas, tai jau bus aplinkybė, lemianti nusikaltimo pavojingumo laipsnį. Tiek nusikalstama veika, tiek civilinės teisės pažeidimu gali būti sukelti įvairaus dydžio ir pobūdžio padariniai, todėl šiuo atveju ne jų buvimas ar dydis lemia pavojingumo laipsnį, bet tai, koku būdu šie padariniai atsirado. Reiškia, pavojingumo laipsniui reikšmės turi tai, koks būdas pasirinktas padariniams sukelti ir pan.

2. Vengimo išlaikyti vaiką vertinimas lietuvių teismų praktikoje

Kai kurie užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti vengimo išlaikyti vaiką atribojimo kriterijai yra plačiai taikomi ir Lietuvos teismų praktikoje, nors šie kriterijai doktrinoje ir teismų praktikoje nėra aiškiai apibėžiami ir išryškunami. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje kaip esminiai baudžiamosios atsakomybės už šį nusikaltimą taikymo kriterijai nurodomi – objektyvi galimybė vykdyti teismo sprendimą ir kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus. Kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus aiškinamas kaip situacija, kai kreditorius negali užtikrinti pareigos vykdymo civilinėmis procesinėmis priemonėmis arba kai tokios galimybės yra apsunkintos dėl skolininko nesąžiningų veiksmų: jis slepiasi, slepia savo pajamas, simuliuoja ligą, išpardavė savo nekilnojamąjį turtą, iš kurio galėtų būti užtikrintas pareigos vykdymas, ir pan.³⁶ Jeigu pareigos išlaikyti vaiką vykdymą įmanoma užtikrinti civiline tvarka, baudžiamoji atsakomybė netaikytina. Baudžiamą-

33 Žr., pvz., Kanteeva, E. V., *supra* note 15, 78–83.

34 Žr., pvz., Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-06-12 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-385-397/2012).

35 Žr., pvz., Panevėžio apygardos teismo 2009-08-12 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1S-604-349/2009).

36 Žr., pvz., Fedosiuk, O. *Paskaitų tezės* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <http://www.mruni.lt/lt/TF_btk.htm>.

ją atsakomybę už vengimą išlaikyti vaiką reikia sieti su kreditoriaus realių galimybių įgyvendinti savo teisę civilinėmis teisinėmis priemonėmis sumenkinimu. Sąmoningą kreditoriaus galimybių sumenkinimą (apsunkinimą) reikėtų laikyti būtinu elementu. Kitaip sakant, vengti išlaikyti vaiką reiškia ne tik neteisėtai atsisakyti įvykdyti pareigą pagal teismo sprendimą, bet ir sudaryti padėtį, kai tikėtis pareigos išlaikyti vaiką vykdymo civilinėmis teisinėmis priemonėmis neįmanoma dėl sąmoningų neteisėtų skolininko veiksmų. Šis kriterijus didesnių aiškinimo problemų nekelia. Išanalizuota teismų praktika leidžia daryti išvadą, kad teismai vertina, ar buvo pasinaudota civilinėmis teisinėmis galimybėmis, nors pasitaiko ir kritikuotinių pavyzdžių:

M. V. nuteistas pagal BK 164 straipsnį už tai, kad nevykdė pareigos teikti visą teismo priteistą išlaikymą vaikui nuo teismo sprendimo dienos (2010-05-13) iki tol, kol 6012,00 Lt įsiskolinimas buvo išieškotas civilinio proceso tvarka (2012-02-15). Nuteistasis teigė, kad jo baudžiamąją atsakomybę anuliuoja faktas, jog jis neslėpė turto, į kurį civilinio proceso tvarka buvo galima nukreipti išlaikymo vaikui įsiskolinimo išieškojimą. Nurodė, kad antstolių iniciatyva buvo areštuotas jo turtas (butas ir automobilis), t. y. jo įsiskolinimas buvo užtikrintas net 20 kartų didesne verte. Vėliau 6012,00 Lt įsiskolinimas buvo padengtas. Teismas konstatavo, kad tyčinis neteikimas vaikui išlaikymo, turint pajamų, jau yra pakankamas pagrindas baudžiamajai atsakomybei kilti. Tai, kad vaiko mama pasinaudojo galimybe savo pažeistas teises apginti civilinio proceso tvarka, nepašalina baudžiamosios atsakomybės³⁷.

Autorės nuomone, teismas turėjo atkreipti daugiau dėmesio į civilinės atsakomybės už šią veiką veiksmingumą. Baudžiamoji atsakomybė yra kraštutinė, paskutinė priemonė (*ultima ratio*), naudojama saugomų teisiųjų gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti. Remiantis pavyzdžio aplinkybėmis, nėra jokio pagrindo teigti, kad kaltininko veika negali būti vertintina kaip civilinės teisės pažeidimas, nes pažeisti interesai buvo apginti civilinio proceso tvarka. Pats savaime pinigų nepervedimas laiku dar nėra vengimas.

Kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus pasižymi sąmoningais ir neteisėtais kaltininko (skolininko) veiksmais. Kai vengiama įvykdyti turtilines prievoles, svarbiausia nustatyti, kiek kaltininkas savo sąmoningais veiksmais sumenkino kreditoriaus galimybes atkurti teisę civilinėmis teisinėmis priemonėmis. Logine, gramatine prasme žodis „vengimas“ reiškia stengimąsi išsisukti, išsisukinėjimą, tai yra tam tikri aktyvūs veiksmai ar aktyvus pareigos nevykdymas. Vengimo išlaikyti vaiką tikslai įstatymo dispozicijoje nėra nurodyti, tačiau pagal pažeidimų esmę, jų padarymo kaltės turinį bei kitas aplinkybes galima spręsti, kad kaltininkas savo veika siekia išvengti (ar apskritai, ar kurį laiką) savo pareigos išlaikyti vaiką atlikimo. Kaltininkas sąmoningai nevykdo įsipareigojimo (nustatytais terminais nemoka lėšų, perveda mažesnes sumas, perleidžia turtą, keičia gyvenamąją vietą, nesuteikdamas apie tai informacijos, ir pan.). Pavyzdžiui:

37 Žr., pvz., Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-12-27 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-1212-152/2012).

*Kaltinamojo veiksmai, kai jis, būdamas bendrovės direktoriumi ir atlikdamas darbus už atlygį, šį atlygį slepia oficialioje buhalterijoje nefiksuodamas pajamų, be to, nieko nedarydamas, kad jo draugui perduoti pinigai būtų grąžinti jam, nesiimdamas priemonių parduoti įkeistą nekilnojamąjį turtą, sąmoningai sudarė situaciją, dėl kurios tapo neįmanomas net ir priverstinis išlaikymo vaikams lėšų išieškojimas*³⁸.

Kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimas – tai pagrindinis kriterijus, kuris turi būti nustatytas visais atvejais pripažįstant, kad buvo padarytas vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimas. Lietuvos teismų praktikoje palaipsniui įtvirtinami ir kiti kriterijai, kurie padeda nustatyti, ar kaltininkas turi objektyvias galimybes įvykdyti teismo sprendimą, atsižvelgiant į kaltininko savybes ir veiksmus. Iš esmės teismui kyla pareiga kiekvienu konkrečiu atveju nustatyti pareigos nevykdymo priežastis. Čia įstatymų leidėjas teismui paliko erdvę vertinti konkrečias situacijas.

Pakankamai svarbiu kriterijumi laikomas *kaltininko darbingumas*. Pakanka to, kad kaltininkas yra pajėgus dirbti ir dirbdamas gali įgyti pajamų. Be šio kriterijaus, Lietuvos teismai lygiaverčiai taiko ir *pajamų įvertinimo metodą*, kuris sustiprina argumentaciją priimant vieną ar kitą sprendimą. Tai reiškia, kad teismų praktikoje įvertinama, kokios yra kaltininko galimybės, perspektyvos, pasirengimas ir noras pakeisti, pagerinti savo turtinę padėtį, kad pavyktų vykdyti teismo sprendimą išlaikyti vaiką. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas, kaltinamąjį pripažindamas kaltu, padarius nusikaltimą, numatytą BK 164 straipsnyje, kaip tik ir atsižvelgė į tai, jog *kaltinamasis yra darbingas asmuo, įgijęs aukštesnįjį išsilavinimą, turi specialybę, todėl turi realias galimybes dirbti ir išlaikyti savo vaikus. Kaltinamasis nuolatos nesiregistruoja darbo biržoje, aktyviai nesiekia įsidarbinti ar kitu būdu gauti pajamų (pvz., dirbant pagal verslo liudijimą)*³⁹. Šio kriterijaus esmė – teismas baudžiamąją atsakomybę grindžia pajamomis, kurias kaltininkas, atsižvelgiant į išsilavinimą bei profesinį pasirengimą, turėtų gauti, nors iš tikrųjų taip nėra. Tokio kriterijaus poreikis kyla, kai kaltininkas tyčia nesiima priemonių, kad gautų atitinkančias savo išsilavinimą ir profesinį pasirengimą pajamas (pvz., tyčia nedirba), iš kurių būtų teikiamas išlaikymas vaikui. Tiesa, šio kriterijaus negalima taikyti besąlygiškai. Kai egzistuoja svarbios priežastys, užkertančios kelią gauti didesnes pajamas (pvz., liga), šis kriterijus netaikytinas. Pavyzdžiui, vienoje byloje būtent dėl to fakto, jog *kaltininkas pats yra iš dalies darbingas (35 proc.), siūlymų įsidarbinti neturėjo, gauna itin mažas pajamas*, buvo išteisintas pagal BK 164 straipsnį⁴⁰. Kita vertus, nepaisant dalinio darbingumo ar sveikatos problemų, teismai priima apkaltinamuosius nuosprendžius, atsižvelgdami į tai, kad *silpna sveikata ir ligos nesutrukdė daryti kitus nusikaltimus (vagystes) bei laikytis ydingo*

38 Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2012-05-17 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-769-654/2012).

39 Varėnos rajono apylinkės teismo 2013-05-30 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-48-445/2013).

40 Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-02-26 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-203-92/2013).

gyvenimo būdo (vartoti narkotikus, piktnaudžiauti alkoholiu)⁴¹; kaltininkas A. I. iš dalies darbingas (darbingumas 55 proc.), o tai reiškia, kad jis gali dirbti atitinkamą darbą pagal savo sveikatos būklę⁴². Aplinkybė, kad asmuo neteko dalies darbingumo, ne visais atvejais bus svarbia teismo sprendimo išlaikyti vaiką nevykdymo priežastimi. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi įvertinti kaltininko sveikatos būklę ir galimybę dirbti jo sveikatos būklę atitinkantį darbą ir jeigu padaroma išvada, kad kaltininkas turi galimybę susirasti darbą ir tokiu būdu gauti pajamų bei dalį jų skirti vaikų išlaikymui, tokiu atveju sveikatos būklė nebus objektyvia pareigos nevykdymo priežastimi.

Neretai teismų praktikoje išsakoma pozicija, kad baudžiamojon atsakomybėn netraukiamas asmuo, kuris atlieka laisvės atėmimo bausmę⁴³. Vis dėlto, nesinorėtų visiškai pritarti šiai pozicijai, nes pats bausmės atlikimas nepašalina pareigos teikti išlaikymą vaikui. Autorės nuomone, kiekvienu konkrečiu atveju turi būti tikrinama galimybė dirbti ir uždirbti. Jeigu kaltininkas, atlikdamas bausmę, nedirba dėl to, kad nėra darbo vietų, tai jam negalime taikyti baudžiamosios atsakomybės.

Lietuvos teismų praktikoje stebima aiški tendencija sprendžiant patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimą gana plačiai vadovautis *kaltininko turtine padėtimi*. Tai verčia teismą analizuoti asmens, kuriam ketinama taikyti baudžiamąją atsakomybę, finansinę situaciją, t. y. surinkti duomenis apie jo gaunamas pajamas, turimą turta, įsipareigojimus kreditoriams, išlaikomus asmenis, nedarbo priežastis, galimybes įsidarbinti, dirbti ir užsidirbti ir t. t., juos kompleksiskai įvertinti⁴⁴. Tiesa, reikia pripažinti, kad tai ne visuomet daroma tinkamai: neretai pamirštama atsižvelgti į kitas reikšmingas bylos aplinkybes, turtinei padėčiai nepagrįstai suteikiamas lemiamas vaidmuo ir / arba, atvirkščiai – visiškai neatsižvelgiama į nukentėjusįjį, jo turtinę padėtį, gyvenimo sąlygas, patiriamus išgyvenimus ir kt. Kaltininko turtinės padėties kriterijus jokia būdu negali apskritai paneigti bei pašalinti jo atsakomybės, nes tai paprasčiausiai prieštarautų vaiko interesams.

Teismas vienoje byloje, įvertinęs surinktus duomenis apie kaltininko A. G. gautą uždarbį jam dirbant advokatu bei apie jo ir jo sutuoktinės D. G. turėtas skolas Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetui, nesumokėtas įmokas į valstybės biudžetą nuo už advokato paslaugas gaunamų pajamų, taip pat Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2003 m. sausio 3 d. sprendimu iš D. G. priteistą skolą ir delspinigius UAB „Inžineriniai tyrinėjimai“ už patalpų, naudotų advokatų biurui, nuomą ir komunalines paslaugas, A. G. šeimos turėtas skolas UAB „Vilniaus energija“, UAB „Lazdynų būs-

41 Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2011-03-31 nuosprendis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 1-193-203/2011).

42 Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-11-11 nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 1A-605-348/2008).

43 Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007-11-20 nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-695/2007).

44 Žr., pvz., Kauno miesto apylinkės teismo 2012-05-03 nuosprendis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 1-422-593/2012).

tas“ už būsto išlaikymą, pripažino, kad inkriminuojamos nusikalstamos veikos laikotarpiu A. G. materialinė padėtis buvo sunki. Teismas padarė išvadą, kad A. G. tam tikrais laikotarpiais nevykdė pareigos išlaikyti vaiką, dėl sunkios materialinės padėties, neturėdamas realios galimybės ją vykdyti⁴⁵.

Pripažįstant, kad sunki turtinė padėtis lėmė teismo sprendimo išlaikyti vaiką nevykdymą, turi būti įvertintos priežastys, dėl kurių kaltininko turtinė padėtis yra sunki, t. y. iširtos aplinkybės, nulėmusios komplikotą finansinę būklę, tų aplinkybių objektyvumas ir subjektyvumas, veikimo trukmė, o svarbiausia – ar sunki finansinė padėtis buvo nulemta paties asmens veiklos ir kokios, ar vis dėlto susiklostė dėl nuo jo nepriklausančių veiksnių. Autorės nuomone, į sunkią kaltininko turtinę padėtį reikėtų atsižvelgti tik tais atvejais, jei ji būtų arba taptų sunki ar labai komplikota, kai teismo sprendimo vykdymas taptų nepakeliama finansine našta. Todėl abejonių kelia minėtame pavyzdyje teismo išsakytas advokato veikos traktavimas. Vargu ar vien ta aplinkybė, kad kaltininkas turi skolų tretiesiems asmenims, gali lemti išvadą apie sunkią turtinę padėtį. Esant tokiai teisinei situacijai, kai kaltininkas, turintis išlaikymo įsiskolinimą, turi ir kitų skolų tretiesiems asmenims, vaiko išlaikymas turi nusverti kitų kreditorių reikalavimus. Kaltininko skolos nelaikytinos svarbia išlaikymo neteikimo priežastimi. Sunki tėvų turtinė padėtis yra pateisinama tik retais ir išimtiniais, nepriklausančiais nuo kaltininko valios atvejais. Kaltininkams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo elgesio (nuolatinio girtavimo, turto švaistymo ir kt.), jie negali remtis susidariusia sunkia turtime padėtimi kaip aplinkybe, šalinančia veikos pavojingumą.

Turtinė padėtis negali būti esminis kriterijus nustatant vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimo buvimą: *tai, kad nuteistasis turėjo mokėti paskolą ar gavo nedideles pajamas, neatleido jo nuo pareigos teikti vaikams išlaikymą, kuris atsižvelgiant į faktinį jo dydį ir taip yra minimalus, todėl šios aplinkybės negali būti vertinamos kaip priežastys, šalinančios baudžiamąją atsakomybę*⁴⁶.

Pavyzdžiai iš Lietuvos teismų praktikos rodo, kad nagrinėjant vengimo išlaikyti bylas vadovaujamosi *realios arba sukeliamos tokios žalos grėsmės (padarinių) kriterijumi*. Žalos požymio panaudojimas neretai tampa būtinu, kad būtų tvirčiau argumentuojama viena ar kita pozicija. Teismai konstatuoja, kad *vaiko materialinė padėtis yra sunki*⁴⁷, *kad už pervedamus 10 Lt neįmanoma patenkinti minimalių būtinausių vaiko poreikių bei išlaikyti augantį vaiką*⁴⁸, *vaikams negavus išlaikymo,*

45 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-124/2008).

46 Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-06-17 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-437-579/2013).

47 Žr., pvz., Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-04-19 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-245-380/2012); Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-11-08 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-904-174/2012).

48 Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-01-21 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-74-282/2013).

*motina ne tik negavo lėšų jų išlaikymui, bet ir vykdė ne tik savo, bet ir tėvo pareigą*⁴⁹ ir pan. Padarinių, o geriau sakytina – žalos atsiradimo kriterijus yra labai svarbus. BK 164 straipsnyje numatyto nusikaltimo sudėtis formali, tačiau įstatymų leidėjas baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti vaiką nustatė ne tiek dėl pačios veikos pavojingumo, kiek dėl veikos padarymo galinčių atsirasti žalingų padarinių vaikui negavus lėšų pragyvenimui. Kartu pažymėtina, kad padarinių kaip būtinąjo požymio neįvertinimas nusikalstamos veikos sudėtyje nereiškia, jog veikos, BK aprašytos formaliosiomis sudėtimis, nesukelia pavojingų padarinių ir kad jų apskritai nereikia tirti byloje. Sprendžiant BK 164 straipsnio taikymo klausimą, atsižvelgtina ir į tai, ar šiuo nusikaltimu buvo padaryta žala, padarytos žalos pobūdį ir dydį. Reikėtų atsižvelgti ne tik į žalos piniginę išraišką (išsiskolinimo dydį), bet ir į nukentėjusį, jo turtinę padėtį, gyvenimo sąlygas, patiriamus išgyvenimus ir kt. Pavydžiui, nukentėjusiajam, kurio materialinė padėtis yra sunki, žala gali būti pripažįstama ir tokia žala, kuri pagal jos piniginę išraišką nėra didelė.

BK 164 straipsnyje vartojamas terminas „vengimas“ reiškia ne ką kita kaip *veikos pastovumą, nuolatinį jos pobūdį*. Nusikaltimo buvimą rodo dažnas veikos pasikartojimas. Autorės nuomone, vengimas pasižymi tam tikru *sistemingumu*, kuris laikytinas kitu svarbiu atribojimo kriterijumi. Vienkartiniai, smulkūs ar neesminiai kaltininko pareigos išlaikyti vaiką pažeidimai neturėtų suponuoti asmens traukimo baudžiamajon atsakomybėn pagal BK 164 straipsnį. Teisinėje literatūroje paprastai veika laikoma sisteminga, kai pasikartoja ne mažiau nei tris kartus. Matyt, turint galvoje grynai lingvistinę prasmę, teisinėje literatūroje atsirado aiškinimas, kad vengimu išlaikyti vaiką laikytini atvejai, kai kaltininkas tris mėnesius iš eilės arba tris mėnesius per metus vengia mokėti alimentus arba moka tik dalį jų⁵⁰. Toks aiškinimas kokiame nors kitame teisiniame kontekste galbūt nekeltų abejonių, tačiau nagrinėjamai normai jis nėra visiškai tinkamas. Kadangi išlaikymo vaikui teikimas turėtų būti sprendžiamas pirmiausia civilinio proceso tvarka, tai, autorės nuomone, veikos trukmė turi būti ne mažesnė kaip šeši mėnesiai. Apžvelgus teismų sprendimus šios kategorijos byloje, akivaizdu, kad veikos pastovumas, nuolatinumas, sistemingumas nėra siejamas vien su faktiniu laiko tarpu, bet ir su kitomis aplinkybėmis (pvz., vaiko amžiumi, kylančia žala ir kt.). Pažymėtina, kad BK 164 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė ne už veiksmą – vengimą, bet už būseną kaip trunkamąjį nusikaltimą.

Teismų praktikoje diskutuojama, ar prie būtinųjų vengimo išlaikyti požymių priskirtinas *piktybiškumas*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-02-14 nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-129/2006 išaiškino, kad baudžiamas tik piktybinis vengimas išlaikyti vaikus, tačiau kitose byloje paneigė būtinumą įrodinėti šį baudžiamajame įstatyme nenumatytą požymį⁵¹. Subjektyvųjį vengimo išlaikyti vaiką elementą

49 Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-02-27 nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 1A-68-519/2012).

50 Žr., pvz., Pudovochkin, Ju. E., *supra* note 32, p. 222.

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007-02-13 nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-65/2007).

nusako kaltininko veikimas tyčia, t. y. kaltininkas sąmoningai nevykdo pareigos. Piktybiškumo požymis apibūdina didesnę kaltininko smerktinumą, nes tai parodo jo veikos kryptingumą, kaltininko požiūrį. Šio kriterijaus svarbą pagrįsti padeda atsakymas į klausimą, kodėl kaltininkas tai daro. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas vertina, kodėl kaltininkas neteikia išlaikymo, kokias deda pastangas gauti reikiamas lėšas ir t. t. Priežastys, kodėl jis vengia išlaikyti vaiką, ką daro su lėšomis, skirtomis vaikui išlaikyti, yra svarbios sprendžiant veikos pavojingumo klausimą. Piktybiškumas nėra tik subjektyvusis kriterijus, kuris parodo kaltininko psichines nuostatas (piktą valią, neapykantą, atkaklumą, ignoravimą ir kt.), bet taip pat rodo veikos padarymo būdą. Piktybiškumas yra objektyvusis-subjektyvusis kriterijus, kuris atskleidžia tiek kaltininko elgesį, tiek jo požiūrį. Piktybiškumas kaip požymis apima veikos nuolatinumą ir trukimą ilgą laiką. Piktybiškumo požymio taikymas labai sustiprina teismo sprendimo argumentaciją, todėl tai laikytina papildomu kriterijumi.

Nepaisant gana plataus vengimo veikos suvokimo, pažymėtina, kad *vengimas*, kaip teisinis požymis, nėra vienareikšmis ir pavojingumo prasme gali turėti labai skirtingų formų, todėl negali būti nustatinėjamas ir pripažįstamas automatiškai. Kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus yra pagrindinis kriterijus, atribojantis vengimą išlaikyti vaiką nuo civilinės teisės pažeidimų. Tačiau baudžiamoji atsakomybė pagal BK 164 straipsnį turėtų atsirasti tuo atveju, kai asmens turtinė padėtis ir darbingumas, padaryto pažeidimo pobūdis, neveikimu padaryta žala ar potenciali žala, trukmė, piktybiškumas iš tikrųjų leidžia spręsti apie didelį tokio neveikimo pavojingumą ir reikšmingą šia teisės norma saugomo objekto paneigimą.

Išvados

1. Vengimo išlaikyti vaiką kriminalizavimą nulėmė egzistuojanti opi socialinė problema ir poreikis ją spręsti. Nusikaltimo sudėtis nepasižymi sklandžia teisine technika, tačiau vengimas išlaikyti vaiką negali būti dekriminalizuotas, nes civilinės teisės priemonių nepakaktų apsaugant nukentėjusių vaikų interesus. Baudžiamoji atsakomybė yra efektyvus būdas kovoti su kaltininkais, vengiančiais teikti išlaikymą vaikui, tačiau tai neturi būti vertinama kaip pagrindinė, esminė priemonė spręsti tokio pobūdžio klausimus. Tai reiškia, kad baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais, kai neįmanoma panaudoti švelnesnių (civilinio ar administracinio proceso) priemonių.

2. Užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose pareigos išlaikyti vaiką nevykdymas pripažįstamas nusikalstamu. Užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti vengimo išlaikyti vaiką atribojimo kriterijai (padariniai, veikos padarymo būdas, trukmė) plačiai taikomi ir Lietuvos teismų praktikoje.

3. Vengimo išlaikyti vaiką nusikaltimo sudėtis pagal aprašytus požymius yra nepakankamai konkreti, nes vengimo požymis nerodo didesnio veikos pavojingumo ir nėra tinkamas atribojimo kriterijus. Šios kategorijos byloje baudžiamajai ir civilinei atsakomybei atriboti veiksmingas yra kreditoriaus teisinės padėties apsunkini-

mo kriterijus. Tačiau baudžiamoji atsakomybė pagal BK 164 straipsnį turėtų atsirasti tuo atveju, kai asmens turtinė padėtis ir darbingumas, padaryto pažeidimo pobūdis, neveikimu padaryta žala ar potenciali žala, trukmė, piktybiškumas iš tikrųjų leidžia spręsti apie didelį tokio neveikimo pavojingumą ir reikšmingą šia teisės norma saugomo objekto neigimą.

Literatūra

- Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis* (99–212 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
- Bertel, Ch.; Schwaighofer, K. *Österreichisches Strafrecht Besonderer Teil II (§§ 169 bis 321 StGB)*. Wien, NewYork: Springer. 2010.
- Bernikov, P. V. Ugolovnaja otvestvennost za neuplatu alimentov kak zashhita prav cheloveka. [Criminal liability for failure to pay child support as protection of human rights]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1193708>>.
- Criminal Code of the Republic of Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
- Criminal Code of the French Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
- Criminal Code of the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20] <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#StGBEngl_000P171>.
- Criminal Code of the Republic of Latvia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
- Criminal Code of the Republic Poland [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20]. <[documents/action/popup/id/16287/preview](http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/16287/preview)>.
- Criminal Code of the Slovak Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
- Ermolaev, A. V. *Ugolovnaja otvestvennost za prestuplenija protiv semi: problemy zakonodatelnoj reglamentacii i pravoprimerenija i puti ik razreshenija*. Avtoreferat dissertacii. [Criminal responsibility for crimes against the family: the problems of legislative regulation and enforcement, and ways of solving them]. Krasnodar, 2009.
- Fedosiuk, O. *Paskaitų tezės* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <http://www.mruni.lt/lt/TF_btk.htm>.
- Kanteeva, E. V. Aktualnye problemy pravoprimeritelnoj praktiki pri vyjavlenii i prizvodstve doznaniya po prestuplenijam, predusmotrennym st. 157 Ugolovnogo kodeksa Rossijskoj Federacii (na primere Respubliki Mordovija). *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. [Bulletin of the Chelyabinsk State University]. 2013, 5 (296).
- Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008-11-11 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-605-348/2008).
- Kauno miesto apylinkės teismo 2012-05-03 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-422-593/2012).
- Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-06-

- 17 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-437-579/2013).
- Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-04-19 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-245-380/2012).
- Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-11-08 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-904-174/2012).
- Kodeks karny. Część szczegółowa. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221. Pod redakcją A. Wąska, R. Zawlockiego. Wydawnictwo C.H. Beck, 2010.
- Kolakowska-Przelomiec, H. *Przestępstwa niealimentacji – studium kryminologiczne*. Wrocław: zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007-11-20 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-695/2007).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2008-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-124/2008).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos 2007-02-13 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-65/2007).
- Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
- Österreich Strafgesetzbuch. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-20] <[http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_\(StGB\).html](http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_(StGB).html)>.
- Pudovochkin, Ju. E. *Otvetstvennost za prestuplenija protiv nesovershennoletnik po Rossijskomu ugovnomu pravu*. [Responsibility for crimes against minors under Russian criminal law]. Санкт-Петербург, 2002, p. 204.
- Pranka, D. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
- Siwik, Z. *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*. Wrocław: Państwowe Wydawn. Nauk., 1974.
- Statistiniai duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose 2013 m. užregistruotus nukentėjusius vaikus (iki 18 metų) pagal atskiras nusikalstamas veikas: BK 160-164 straipsniai. *Informatikos ir ryšių departamentas* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2014-03-07]. <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/reports/txt_file.php?fv=data/1_201312_lt/f-50n-iti-201312.data.txt&ff=%3C!--%50N-ITI%13%20-%3E&tt=Duomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20%20C4AFstaigose%20u%C5BEregistruotus%20nukent%C4%97jusius%20vaikus%20%28iki%2018%20met%C5%B3%29%20%3C%2Fstrong%3E%28remiantis%20i%C5%A1ankstinais%20duomenimis%29%20%3Cstrong%3E%28Forma_50N-IT%AE%29>.
- Solomon-Fears, C.; Smith, A. M.; Berry, C. Child Support Enforcement: Incarceration As the Last Resort Penalty For Nonpayment of Support. *The Green Book* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-24]. <http://greenbook.waysandmeans.house.gov/sites/greenbook.waysandmeans.house.gov/files/2012/documents/R42389_gb.pdf>.
- Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-12-27 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-1212-152/2012).
- Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-01-21 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-74-282/2013).

- Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-02-27 nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-68-519/2012).
- Tarybinė baudžiamoji teisė*. Ypatingoji dalis. Vilnius: Mintis, 1974, p. 119.
- Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarusj [Criminal Code of the Republic of Belarus]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=10048>>.
- Ugolovnyj kodeks Belgii. [Criminal Code of Belgium]. Sankt-Peterburg: juridicheskij centr press, 2004.
- Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii. [Criminal Code of the Russian Federation] [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04] <<http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/16287/preview>>.
- Ugolovnyj kodeks Ukrainy. [Criminal Code of Ukraina] [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-04]. <http://kodeksy.com.ua/ka/ugolovnyj_kodeks_ukraini/statja-164.htm>.
- Vaikų išlaikymo fondo įstatymo *ex-post* poveikio vertinimas. *Lietuvos Respublikos Vyriausybė* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2013-06-26]. <<http://www.lrv.lt/bylos/VORTprojektas/Dokumentai/8-VIF%20Vertinimas%20final.pdf>>.
- Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2012-05-17 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-769-654/2012).
- Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2011-03-31 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-193-203/2011).
- Varėnos rajono apylinkės teismo 2013-05-30 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-48-445/2013).
- Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-02-26 nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-203-92/2013).
- Zimmermann, H. *Strafanzeige wegen Unterhaltspflichtverletzung (§ 170 Strafgesetzbuch – StGB) als Mittel der Durchsetzung von Unterhaltsansprüchen?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-07-24]. <http://www.zimmermann-strecker.de/themen/pdf/2008_12_Unterhaltspflichtverletzung.pdf>.
- Žalnieriušas, L.; Girdenis, T. Vengimo išlaikti vaiką probleminiai kvalifikavimo aspektai ir alternatyvūs normai instrumentai. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2).

EVASION OF CHILD'S MAINTENANCE AND THE PROBLEMS OF ITS CRIMINAL LEGAL EVALUATION

Kristina Grinevičiūtė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Lithuanian Law provides criminal liability for evasion of child's maintenance (Article 164 of the CC). This norm directly criminalizes civil law breach, i.e. such crime allows punishing for debts (debt for child's maintenance, occurred on the basis of court decision). In practice, non-fulfillment of the court decision of child's maintenance raises a number of questions, whereas it is not clear from which moment the person is held criminally liable and when it is enough to apply other techniques. The criteria of predetermining convicting of a person are not clear. This article analyzes the evasion of*

child's maintenance and the problems of its criminal legal evaluation. The objective of the article is to define criminal liabilities for evasion of child's maintenance according to court decision criteria on the basis of systematic, logical court practice analysis.

Evasion of child's maintenance is predetermined by the existing social problem and its solution demand. Crime does not distinguish itself with smooth legal technique, however, the evasion of child's maintenance cannot be categorically excluded (decriminalized), whereas civil law means are insufficient to defend interests of aggrieved children. Criminal liability is an efficient method to deal with criminals, evading child's maintenance, however, this shall not be evaluated as a principal, efficient measure for solution of such type of issues. This means that criminal liability shall be applied only in exceptional cases, when it is impossible to apply lenient measures (of civil or administrative procedure).

In criminal codes of foreign countries non-fulfillment of the duty to maintain a child has an individual legal meaning and is considered a crime. Criteria of evasion of child's maintenance (consequences, crime commission method, duration, etc.), established in criminal codes of foreign countries, are also widely applicable in practice of Lithuanian courts.

Components of crime related to evasion of child's maintenance are non-informative, according to the described essential elements, as this essential element does not demonstrate greater hazard of the act and is improper restriction criterion. Credit legal status aggravating criterion is highly efficient for restriction of criminal and civil liability in cases referred to in this category. However, according to Article 164 of the CC, criminal liability shall occur in case if the person's property status and ability to work, nature of the breach, damage sustained due to failure to act or potential damage, duration, abuse really allow deciding on great hazard of such inactivity and significant negation of the object defended by this legal norm.

Keywords: *evasion, child maintenance, child, criminal liability, criminalization.*

Kristina Grinevičiūtė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai.

Kristina Grinevičiūtė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, lecturer. Research interests: crimes and misdemeanors against child and family.